

4. Платон. Государство // Платон. Соч. в 3-х т. - Т. 3, ч. 1. - М.: Мысль, 1971. - 678 с.

5. Тарасенко Н. Ф. Природа. Технологія. Культура. - К.: Наукова думка, 1986. - 256 с.

Владимир Мельник. Философский анализ технического объекта и его специфика. В статье анализируется сущность техники как социального феномена, раскрывается методологическая специфика техники и технического объекта, обосновывается определяющая роль технических инноваций в осуществлении социальных революций, которые приводят к изменению типа культуры.

Ключевые слова: философия техники, техника, технический объект.

Volodymyr Melnyk. Philosophical analysis of technical object and its peculiarity. In the article the essence of technique as a social phenomenon is analyzed, methodological peculiarity of technique and technical object is shown. The author gives grounds to the important role of technical innovations in the process of social revolutions that lead to changing of a culture type.

Key words: philosophy of technique, technique, technical object.

УДК 130
М 74

Віра МОВЧАН

ДІЯЛЬНІСНЕ ВІДНОШЕННЯ ДО СВІТУ: ДАЛЕКТИКА МОРАЛЬНОГО ТА ЕСТЕТИЧНОГО

У статті досліджуються витоки формуючих умінь людини, роль руки не лише як знаряддя формування, але як ейдосу форм. Усі інші види формування, зокрема художнє, розглядаються як такі, що мають у своїй передумові морально-естетичне відношення, прообраз якого складається на ранніх етапах історії у формуванні з матерії природи та згідно з образом подьскої руки знарядь праці. Предметно-формуюча діяльність визначається не лише як джерело виробництва засобів висування, але і як джерело "виробництва" людини.

Ключові слова: моральне, естетичне, діяльнісне відношення, творчість, образ, ідея.

Проблема діалектичного зв'язку морального та естетичного в діяльнійсному відношенні людини до світу знайшла ґрунтовну розробку в філософсько-естетичній теорії 60-80-х років ХХ ст. У працях відомих радянських філософів Л. Столовича, Ф. Кондратенка, М. Кагана, І. Смольянінова, В. П. Іванова, А. Канарського, О. Фортоваї було обґрунтовано, що естетичне – це особливий спосіб відношення людини до світу. Ф. Кондратенко, застерігаючи проти різнопланового вживання поняття, зокрема ототожнення прекрасного та естетичного, слушно вказує, що естетичне – це *відношення* [Див. 3, 226]. О. Фортова розкриває діяльнісне відношення як вияв сутнісного зв'язку людини зі світом та вияв її творчої природи, виражений у творчо-формуючій діяльності. Відмінне між моральним та естетичним відношенням розглядається у його зумовленості

способом вняву сутнісних сил людини, а саме як відповідність даної сутнісної сили відповідності предмета освоєння та визначеності відношення [Див. 6, 49]. Суспільність способу відношення визначається як формуюча сила щодо самої здатності відношення.

Виходячи з багатогаспектності даної проблеми та її величезного евристичного потенціалу, дана стаття ставить за мету простежити деякі закономірності об'єктивності морального відношення у діяльності естетичного формування, зокрема на основі культури ранніх періодів історії, де ці тенденції починають визначатися. Аналіз напрацьовань теорії діяльності в аспекті єдності морального та естетичного виявів людських сутнісних сил особливо актуалізується в сучасних умовах, коли західна цивілізація спрофанувала принцип морального відношення людини до світу та до себе як суб'єкта життєвості. Втрапивши цілісність зв'язків зі світом, людство не лише природу звелю до засобу задоволення своїх матеріальних потреб. Діяльнісні здібності воно зосередило на предметно-практичному формуванні, а себе перетворило на "виробника" (рос. "делатель"; К. Лоренц). Не маючи змоги розвивати та розгорнути творчі потенції у всьому їх багатстві, людина, зрештою, духовно спустошується. Виникає питання: чи процес є невідворотним і слід говорити про неминучу есхатологію історії, чи він – явище тимчасової втрати моральних зв'язків зі світом?

Людина формувалася впродовж історії як творче начало еволюції завдяки творенню злагоджених зв'язків зі світом і самим тим процесом визначалася як свідомий носій ідеї злагоди. Гарантом свободи стає діяльність формування. Хоча уже на її початках має місце поларизація відношення, суб'єкт-об'єктне дистанціювання не набуває характеру протиставлення. В.П. Іванов говорить, що суб'єкт-об'єктна поларизація є вихідним пунктом специфікації людини, адже "лише з початком виробництва *для себе*, людина у такий спосіб створює і свою відмінність від тварин, свою специфічну особливість" [2, 36]. Виробництво ставить перед об'єктивною необхідністю творення особливого типу зв'язків з навколишнім світом: це зв'язки

взаємодій. Природний світ вступає у "взаємодію", ініційовану людиною, як носій певних якостей та властивостей. Освоєння їх на засадах злагоди – умова успішності діяльності. Саме тут виявляє себе та особливість відношення, що воно носить виражене моральнісне спрямування на злагоду зі світом. При порівняно обмежених можливостях практичної взаємодії з природою, людина прагне встановити з її стихійними силами "родинні" стосунки шляхом задобровання жертвами, схилиння, шанування тощо. Вона ініціює злагоджений образ стосунків, демонструючи ритуальними діями бажане в них.

Необхідність виживання диктує потребу формування предметів-гарантів. У першу чергу, це знаряддя праці, що значно підсилюють дію руки і стають засобом реального оволодіння об'єктами природи. Однак, практичне формування – не лише засіб. Воно – *породжуюче начало* та *модель* гармонійності відношень. Потреба досягти результативності зусиль організує духовні структури суб'єкта та його фізичні зусилля на злагоду з предметом формування. Процес розгортається у такий спосіб, що об'єкт "відкриває" суб'єкту таємниці своєї життєвості за умови взаємодії з ним на засадах мети і лише відтак – засобу. Інакше кажучи, відносини людини з природою об'єктивно покладають морально-визначене їх спрямування: уміння у діяльності формування враховувати якості об'єкта і визначатися щодо своїх потреб з їх урахуванням. Оскільки об'єкт впливає на способи взаємодії з ним, матерія природи стає важливою умовою розвитку та удосконалення формуючих здібностей людини.

У свою чергу, об'єкт формування набуває нового способу життя по відношенню до якого природне – лише матеріал для формування. Моральна потреба злагоди з об'єктом в процесі формуючої взаємодії має своїм реальним наслідком естетичні характеристики витвору рук та уяви. Створений предмет – це символічний образ єдності властивостей матерії (природи) та формуючих умів людини: їх злагоджених взаємодій.

У предметах-символах, що є носіями доцільної, гармонійної у собі життєвості, рідівічує діалектична єдність морального та

естетичного відношення людини до світу. (Інша справа, що даний принцип далеко не завжди реалізується в діяльності, оскільки зміст потреб та засоби їх задоволення далеко не завжди відповідають поняттю моральності).

Людська рука не лише інструмент практичного формування. Вона — *ейдос* форм: усі наряди праці містять у собі легко впізнаваний первообраз — руку. Як такі, вони відповідають своєму призначенню: служити засобом для наступних формувань.

Образ руки закріплюється у нарядних праці, з одного боку, як показник певного типу формуючих умінь людини (для кожного виду діяльності не свої уміння, а отже і свої наряди для їх реалізації). З іншого боку, це вияв дистанціювання людини з допомогою „посередників“, що відкривають її відмінність від суто природного життя. Очевидно, що аналогом спроб укорити природу, а не лише задобрявати її, також є предметне формування. Процес олюднення її здійснюється, як свідчить сказане, по двох напрямках: в предметно-практичному формуванні та (на його основі) в творенні уявю ідеальних образів, в яких об'єкти відсвічують як реальними якостями, так і бажаними, не втрачаючи при цьому своєї природності. Завдяки предметному формуванню відбувається „розрив натурального ряду, подолання біологічної злитості суб'єкта діяльності з предметом своєї потреби“ [5, 17]. Всяди у природному середовищі все відчутніше проявляється образ його творця — людини.

Предмети-посередники змінюють принцип стосунків з зовнішнім світом, виокремлюючи людину як носія іншого способу організації життя. Дистанціювання від об'єкта не лише при добуванні, але і у споживанні їжі з допомогою спеціальних приладів, надає біологічному процесу естетично визначеного способу. Перенесення уваги з предмета-мети на предмет-засіб не лише на певний час гальмує владу інстинкту, але і допомагає у певний спосіб долати його. Знаряддя — чи не найважливіший чинник усвідомлення людиною своєї відмінності від природи як такої.

Практичні взаємодії з природою, оперті на моральність відношення, успішний характер якого засвідчує неухильне зростання доцільної предметності, що збільняє від цільової залежності перед природою, налаштовують на естетичне формування як вияв ставлення до природи: введення її у простір людського життя, надання їй власного образу. Тут моральність позиції відображається у прагненні надати світові „зручного“ способу життя, упорядкувати його стихійні вияви, тобто „за власним образом“. Доцільне формування, опере на злагодожену взаємодію з природою, — основа становлення моральності відношення людина до себе самого. У площині дистанціювання від творинного світу та творинних виявів власного ества лежать численні заборони на дії, шкідливі для інших і для спільноти в цілому. В першу чергу, це заборона інцесту. Здатність соромитися, яку Вол Соловйов називає однією з сутнісних ознак людини, пов'язана з усвідомленою потребою виокремити тіло з природи, захистити його від сторонніх очей одягом. Моральний характер потреби простежується також у тому, що одяг допомагає гальмувати інстинкти, сприяє дотриманню табу на інцст. Моральні аспекти дистанціювання тіла від середовища згодом збагачуються естетичними характеристиками. Природа в людині відсвічує своєю досконалістю, оформляючись одягом як рамкою.

Культура ставлення до тіла як вмістилища духу має біля своїх витоків ідею формування: потребу надати носію біологічної життєвості естетично-визначеного способу — внутрішнього життя в доцільній формі. Грецьке розуміння *ейдосу* як ідеї цільної життєвості в доцільному способі (формі) знайшла найяскравіший вияв у піастичі доби високої класики у естетично осяжному способі. Пластика цієї доби фіксує одухотворену тілесність як історичну (раніше — духовну) реальність. Соматизм грецької культури, що утверджує одухотвореність добре організованого і живого людського тіла [Див. 4, 168] — вияв усвідомленої організації духу згідно з образом гармонійного життя космосу. У цій же площині знаходиться потреба розумно визначеної діяльності та розумної організації стосунків.

Дистанціювання від стихійності власної природи в свою чергу стає формуючим принципом ставлення до "зовнішньої" природи: "організація" її за аналогією стосунків у соціумі. Наданий їй образ є уособленням потреби, що як естетична та моральна – як світоглядна позиція відвічує у міфології усіх народів. Життя природи та людини в ній бачиться як органічне ціле, в якому є взаємо переходи з одного способу життя в інший (людини в природний предмет і навпаки). В міфологічному світобаченні відображене відношення, аналогом якого є предметно-формуюча діяльність. У ньому відвічує творчо-формуюча сутність загоджених стосунків (їх ідея). Естетичне формування (навіть у вигляді по іменуванні об'єктів) виявляє свою моральнісну сутність у стійко утримуванні спрямованості на злагоду. Творенням ідеального образу стосунків в ініційованих ритуалах спількування людство об'єктивно свідчить усвідомлення їх цінності та необхідності утримання шляхом об'єктивації соціального досвіду у природний світ. У свою чергу, він повертається у спільноту (спільноті), як породжуючий принцип: необхідність свідомого утримання від стихійних проявів людини, що запрошують руйнацією усього порядку світу. Отже, спочатку людство "упорядковує" космос, укладаючи його в чуттєво осяжні, упорядковані образи, а потім повертається до свідомого самоудосконалення з тим, що не зруйнувати своїми діями гармонійну упорядкованість світу. У феномені давньогрецької культури дана тенденція простежується особливо яскраво.

Естетична визначеність процесу – його творчий характер – засвідчує про себе шоразу зростаючим умінням творення досконалих предметних форм та власного образу, що здатний уособлювати єдність істини, добра, краси.

Конструюючи здібності уяви, формуючи уміння руки та здатність свідомості організувати їх на загоджену взаємодію – об'єктивна підстава *індивідуалізації суб'єкта*. Основою тут стає індивідуалізація відношення до предмета формування. Усталений, апробований досвід застосовується як необхідна, але не остаточно умова доцільності наслідку. Усе очевидніше стає важливість особистісних взаємодій з предметом, що надають

йому неповторності образу. Він одухотворюється, одушевляється світом умінь свого творця. Вигодовлені рукою майстра-ремісника ужиткові речі набували неповторної довершеності, ставали справжніми художніми шедеврами. Єдність естетичного та практичного начал у предметному формуванні зберігається упродовж тривалої історії розвитку ремісництва, аж до початків масового промислового виробництва, що стандартизує, знеособлює предмет, а тим самим і людину-виробника та його (предмета) користувача.

Індивідуалізація досвіду формування, спричиняючи його урізноманітнення, відкриває цінність людини (окремого індивіда, цілх спільнот) за ознакою цінності досвіду.

Усвідомлення себе як особливого, відмінного від суто природного вивазу життєвих сил відбувається саме на ґрунті діяльнісного відношення та очевидної цінності його результатів. Героїчна міфологія дозволяє простежувати етапи зростання глибини досвіду та його естетичної і моральної визначеності. "Культурні герої" грецьких міфів не лише захисники роду, але також уособлення його сили, кмітливості розуму та мистецького таланту. Це відповідно: Геракл, Тесей, Орфей. Родові чесноти шоразу втілені тут в естетично визначених формах, в цілених, чуттєво осяжних образах їх носіїв – героїв (аналогічно тому, як уміння руки втілюється у знаряддях, що містять у собі її образ). Наведена аналогія видається принциповою, оскільки розкриває вигоки художнього процесу: формування предметності є *породжуючим принципом* будь-якого формуючого відношення.

Художнє формування в міру нагромадження досвіду стосунків (формування їх ідеальної моделі) відчутно випереджає практичне, научно переконаючи, що творення образу упорядкованості, опертої на ідею злагоди, визначається як самоцінне. Моральнісне начало набуває в естетично-художньому формуванні сенсу організуючої сили, що зумовлює якісну результативність формуючих зусиль. Сказане не спрямовує розуміння цінності художньої творчості лише у сферу повчання, творення моральних візирів для наслідування тощо. Художнє формування, досконалістю образів – носіїв ідеї

всезагальною в її індивідуальному вияві, закріплене досвід набутої досконалості відношення як самоцінний. В своїх творіннях людина відовічує досконалістю духовного досвіду, що, як такий, може і повинен реалізуватися не у плинному і буденному, а в ідеальних носіях ідеальної життєвості. Це діяльність, що найбільш адекватно відображає органічний для духу спосіб його буття: ідеальний спосіб в ідеальному просторі. Художня предметність, поступово насичуючи простір, визначається своєю цінністю для утримання ідеального образу людини та її буття у світі, залучаючи не лише до естетичного мигування досконалістю образів, але і до моральної рефлексії над причинами невідповідності ідеалу і реальності. Сене різних видів художнього формування покладений саме в об'єктивно визначеній потребі втілити набутий досвід небайдужого ставлення до світу в чуттєво сприймані досконалі образи для закріплення та відтворення його в посвіді кожного з суб'єктів спілкування. Ефект катарсису, пов'язаний з активним переживанням краси, так само як переживання страшного, трагічного тощо, має велику формуючу силу, організуючи духовні структури на активну співучасть об'єкту, на адекватне його виявам реалізування суб'єкта. Феномен співпереживаючого ставлення — це синтез морального та естетичного.

Об'єктивність досвіду у названій його цінності продовжується способом творення: спільно набутих переживаючим ставленням до явищ всезагальної небайдужості. Випереджаючий темп художнього формування, що має місце аж до епохи Нового часу, має реальною підставою наявну в ньому можливість організувати собою дух, як окремого суб'єкта, так і великих спільнот. Велич зображень переконує своєю художньою силою і спонукає на схилання та шанування об'єкта-носія якостей (незважаючи на те, що вони часто — лише наслідок художньої уяви митця).

Образи-ідеї, образи-символи як уособленні всезагально плинного організують усіх носіїв певного типу досвіду на співпереживаюче, не відчужене ставлення. Форми участі різні, але суть одна: об'єднання навколо спільно визначених символів

небайдужості для творення образу злагоди в соціумі та з навколишнім світом (діяльність, від якої не усувався ніхто, окрім "чужих", тих, що до роду, соціуму не належать, а отже і до досвіду не причетні).

Співпереживаюче ставлення (його моральна та естетична визначеність) виявляє себе як творення у процесі відношення *світливості* стосунків. Процес здатний набувати такої сили та спрямованості, що відсуває (на деякий, іноді тривалий, час) соціальні фактори: майнову, політичну, соціальну нерівність людей. (Світльність більш високого рівня, ніж за ознакою кровної родинності, щоб не набути суто примусових форм регулювання, з необхідністю спирається на духовні чинники, що живлять свєспільність людини). Якщо матеріальне виробництво реалізує потреби *світлізації* суб'єкта, то художньо-естетичне сприяє його *універсалізації*: становленню людяності стосунків на основі моральності відношення у формах краси.

У ньому обмін людськими сутнісними силами розгортається навколо сутності людського життя, тобто моральної та естетичної його визначеності. Творення ідеальних об'єктів, що уособлюють досконалість у її чуттєвих виявах (сутність художнього формування) — спосіб утримувати ідею як актуальну в стосунках, як їх мету і практичну необхідність.

У взаємодіях людини з світом естетично-художнє формування порівняно з предметно-практичними взаємодіями, — новий рівень дистанціювання від природи. В ньому відбувається утвердження ідеального як опозиція реальному. Мистецтво уособлює ідею переформування зв'язку людина — світ у напрямку гармонії матеріального та ідеального, підносячи особу до усвідомлення цінності краси в собі та у світі, а отже спрямовуючи суб'єкт на самоудосконалення та творче ставлення до будь-яких видів формування.

У дискусіях останніх двох десятиліть [Див. 1] діяльнісне відношення переглядається у плані його можливостей бути породжуючим принципом, формуючим началом духу. Зокрема, у плані здатності осягати "за порогові змісти" буття, вкjučуючи "фактори безсвідомі" (Г. Батішев). Виділяється, що проблема

актуалізувалася з огляду поза моральних та поза естетичних способів розгортання діяльничого відношення. Поза моральний його характер спричинив експансію в природу, трагічні наслідки якої виявляють себе усе очевидніше. У цій же площині лежать проблеми духовної кризи, яку переживає сучасне людство. У послідовному спрямуванні на здобуття повноти досвіду у єдності морального та естетичного відношення до світу, бачиться перспектива подолання тотального відчуження, що його переживає сучасна цивілізація.

1. Деяльність: теорія, методологія, проблеми. - М.: Політгиздат, 1990. - 366с.
2. Іванов В. П. Чоловеческая деятельность - познание - искусство. - К.: Наук. думка, 1977. - 252 с.
3. Кондратенко Ф. Эстетическое как отношение // Эстетическое. - М.: Искусство, 1964. - С. 219 - 309.
4. Досев А. Держаніе духа. - М.: Политгиздат, 1988. - 366 с.
5. Попков В. Матеріальное произволение - основа возникновения и развития эстетической деятельности // Эстетическая деятельность в социалистическом обществе. - М.: Искусство, 1986. - С. 13 - 37.
6. Фортова А. О диалектическом единстве нравственного и эстетического. - К.: Вища школа, 1985. - 152 с.

Вера Мовчан. Деятельностное отношение к миру: диалектика нравственного и эстетического. В статье исследуются истоки формирующих умений человека, роль руки не только как орудия формирования, но и как эйдоса форм. Все другие виды формирования, в том числе художественное, рассматриваются как имеющее в своей предпосылке нравственно-эстетическое отношение, прообраз которого складывался на ранних этапах истории в формировании из материи природы и в соответствии с образом человеческой руки орудий труда. Предметно-формирующая деятельность определяется не только как источник производства средств выживания, но и как источник "производства" человека.

Ключевые слова: нравственное, эстетическое, деятельностное отношение, творчество, образ, идея.

Vera Movchan. Activizing attitude to the world and dialectics of moral and aesthetic. Forming sources abilities of a human being, role of a hand not only as a tool of formation but also as eidos of forms are investigated in this article. All other kinds of formation, especially artistic, are considered as those that have in their precondition moral-aesthetic attitude, the prototype of which was completed at the initial stages of history in the formation of substance from nature and tools according to the form of a human hand. Object-forming activity is determined not only as a source of survival means production but also as a source of human being production.

Key words: moral, aesthetic, forming attitude, creation, image, idea.